

Fórum az OSZK helyzetéről és jövőjéről

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai körében 2014 tavaszán megfogalmazódott egy olyan fórum, beszélgetéssorozat megszervezésének igénye, amely a nemzeti könyvtár helyzetével és jövőjével foglalkozik.

Az egyik szervező, *Földesi Ferenc* kézirattári osztályvezető így fogalmazta meg a beszélgetések tematikáját: „Hogy valamiképpen keretbe foglaljuk az elkövetkező egyes alkalmakat, a könyvtár mindnyájunk által ismert, de mindnyájunk által újragondolandó alapfeladatainak fonalán indulnánk el. Beszélgetni szándékozunk a gyűjtés problematikájáról, a megőrzés gondjairól, lehetőségeiről, a feltárás, feldolgozás követelményeiről, a szolgáltatás specifikumairól, a ház tudományos életének feladatköréről, és persze mindezekből leszűrve a következtetéseket, igyekeznünk kell megfogalmazni azokat az elvárásokat, amelyeket egy esetleges új könyvtárpülettel és -struktúrával kapcsolatban alapvetően fontosnak tartunk.”

Az első beszélgetésre május 12-én került sor, amelyen *Káldos János* mb. főigazgató tartott bevezető előadást, illetve fogalmazott meg izgalmas kérdéseket a nemzeti könyvtár jövőjéről, és ehhez sok munkatárs hozzászólta a maga kérdés-felvetését.

A következő, május 26-án rendezett beszélgetés témája a gyűjtés problematikája volt, ugyancsak *Földesi Ferenc* megfogalmazásában: „A gyűjteményezés „filozófiája” és gyakorlata – Mit (nem) gyűjtünk? És miért (nem)? – Mit (ne) gyűjtünk? És miért (ne)? – És mindezt hogyan (ne) tegyük?”

A beszélgetésen *Rácz Ágnes* problémafelvető előadása és *Kiss Eszter* térképtári munkatárs kiegészítése hangzott el.

A következőkben közreadjuk *Rácz Ágnes* előadásának szerkesztett változatát, amelynek mottója akár az is lehetne (ha nem lenne elcsépelet, már-már közhelyeszerű), hogy „tartozásaink Széchényi Ferencnek”, valamint *Kiss Eszter* kiegészítő észrevételeit a térképek gyarapításával kapcsolatos változásokról.

A nemzeti könyvtári gyűjtés – állománygyarapítás problematikája az Országos Széchényi Könyvtárban

RÁCZ Ágnes

A gyűjtéssel kapcsolatos gondolataimat hat részben csoportosítottam: lényegében további kérdésfelvetések a *Földesi Ferenc* által a meghívóban megfogalmazottakhoz.

I. Nemzeti könyvtári gyűjtőkör – a nemzeti könyvtár mint a nemzeti irodalom gyűjteménye – tematika és a teljesség kérdése

Tematika

A gyűjtőkörünk tematikája az alapítás pillanatától adott. Már szinte az unásig ismert és ismételt tény, hogy Széchényi Ferenc gyűjtői jelszavával, a „Hungariam et Hungaros”-szal évszázadokra kijelölte azt az irányt, amelyet a nemzeti könyvtárnak az állományalakításban követnie kell/kellett.

Mindig is a céltudatos, korlátlan, teljességre törekvő hungarikum-gyűjtés volt gyűjtőkörünk középpontjában. Ehhez járult némi egyetemes jelleg is, különböző korokban eltérő mértékben.

1902-ben a könyvtár alapításának 100. évfordulójára kiadott emlékkönyvben Fejérpataky László főigazgató így jellemezte a könyvtár gyűjtési irányát: „Az alapítólevélben határozottan kifejezett óhajlás, a kétszeres nagy adomány [ti. a nagycenki magyar könyvtár és a soproni segédkönyvtár] természete és a nemzeti tudományos szükséglet szabta meg a könyvtár gyarapításának irányát. A kitűzött program e szerint: a nemzeti szellem termékeit lehető teljes sorozatban összegyűjteni, megszerezni mindent, a mi Magyarországra tartalmilag vagy alakilag, közvetlenül vagy közvetve vonatkozik, de e mellett az általános tudományosság haladását is figyelemmel kísérni. Ezt a célt iparkodik a könyvtár megvalósítani ma is, felhasználva minden rendelkezésére álló eszközt.”¹

Itt tehát a hungarikum-gyűjtés némi univerzális gyűjtési igénnyel párosul.

Harminc évvel korábban volt egy kísérlet a könyvtár átalakítására, de végül az alapgyűjtőkör nem változott meg:

A kiegészítést követően, Eötvös József második minisztersége idején merült fel az a gondolat, hogy egy teljes és a közművelődés minden igényét kielégítő egyetemes országos könyvtárt hozzanak létre. Eötvös 1869-ben bízta meg

Szász Károlyt az országos könyvtár létrehozhatóságának vizsgálatával, aki számba véve a lehetőségeket, végül azt javasolta, hogy az egyetemes országos könyvtárt úgy hozzák létre, hogy a múzeumi, az akadémiai és az egyetemi könyvtár állományát tervszerűen és összehangoltan fejlesztve, „mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább s emelvén a maga nemében lehető teljességre [...] s így bár három külön helyen felállítva [...] együttvéve mégis egy teljes, egyetemes országos könyvtárat képezzen.”² Ezzel kapcsolatban a múzeumi könyvtár, azaz a Széchényi Országos Könyvtár fejlesztésére azt javasolja, hogy az – az alapító eredeti szándékának megfelelően – „a legszélesebb értelemben vett magyar könyvtár (Bibliotheca Hungarica)” legyen. „Szerintem – mondja – a múzeumi könyvtár, mint magyar könyvtár, megbecsülhetetlen értékű nemzeti kincs. Mint egyetemes (universalis) tudományos könyvtár igen szerény, tökélytelen, távol a teljességtől. Szerintem: hungarica jellemét róla letörölni, hogy egyetemes könyvtárrá erőszakoltassék, a legszerencsétlenebb eszme; nem lenne többé az, a mi, s nem lehetne azzá, a mivé célozhatnák.”³

Ennek ellenére a gyűjtés tematikai határait illetően volt bővülés az egyetemesség irányában – általában, legalábbis a megfogalmazások szerint, olyan mértékben, ahogy a magyar gyűjtemény használata megkívánta, beszereztek elődeink is általános, ún. segédkönyvtári irodalmat – mint ahogy ez a Fejérpataky-idézetből is látható.

Ezt a tematikai behatárolást 1958 nyarán az OSZK vezetői kollégiuma⁴ szűkítette le újra, amikor a gyűjtőkörrel kapcsolatban alapvetően egyebek mellett azt fogadta el, hogy „el kell kerülni, hogy a megfogalmazás lehetőséget adjon a gyűjtőkör túl tág értelmezésére, a régi helytelen „univerzális” gyűjtés folytatására. Ez a szükséglet elsősorban annál az irodalmi csoportnál jelentkezik, amely a »hungarika tudományos tanulmányozásához szükséges«” – Ezzel a döntéssel voltaképpen megerősítették az alapító szándékát, és újra hungarika-könyvtárként definiálták a nemzeti könyvtárt.

Jelenlegi alapító okiratunk⁵ szerint – a hungari-

kumokon kívül – „[az OSZK] gyűjti az egyetem emberi kultúra kimagasló irodalmi értékeit, a társadalom és a kultúra fejlődését és megismerését szolgáló alapvető műveket, szakkönyvtári feladatai keretében a magyar irodalomtudomány, a magyar nyelvtudomány, a magyar történettudomány, illetve a könyvtörténet szakirodalmát, valamint a gyűjteménye feldolgozásához és a könyvtár használatához szükséges segédkönyveket és egyéb dokumentumokat.” – ez tehát egy egészségesnek mondható, nemzeti könyvtárhoz illő gyűjtőkör, ami nem jelenti azt, hogy „világkönyvtár” akarnánk lenni. (A nem kurzív betűvel jelzett, szakkönyvtári gyűjtőkörré később még visszatérek.)

Teljesség

A gyűjtés teljességének vizsgálatához először kanyarodjunk vissza az 1930-as évekhez.

1937-től kezdve Fitz József könyvtári reformjai a gyűjtőkör megfogalmazására⁶ is kiterjedtek. Abból kiindulva, hogy a gyűjtőkörök több könyvtár közötti megosztása sokkal helyesebb könyvtárpolitikai megoldás, mint minden dokumentumnak egyetlen óriás könyvtárban történő egyesítése, és alapul elfogadva, hogy az OSZK a hungarológia gyűjtőhelye, úgy gondolta, hogy a könyvtári rendszerezés módszerei és az anyag bibliográfiai leírhatósága döntik el, hogy mi való a könyvtárba. Szerencsére ezt ő sem követte az OSZK-ban, mert akkor nem jöttek volna létre a táruk.

Fitz szavaival: „A könyvtári rendszerezés módszere dönti el azt is, mi való könyvtárba. Könyvtárba csak olyan anyag való, melyről a bibliográfiai katalogizálás szabályai szerint címleírás készíthető, és amely az irodalmi oeuvre-öket nyilvántartó betűrendes katalógusban, vagy a könyvtár szakrendszerében nyilvántartható. Röviden: könyvtárba az való, ami a bibliográfia tárgya. [...] Ez a megállapítás azonban csak általános negatív szempontot ad. Azt határozza meg, mi nem való könyvtárba. Kizárja mindazt, ami nem írásba foglalt szöveg, s a szövegek közül mindazt, ami nem alkalmas bibliográfiai leírásra (pl.: okleveleket), vagy ami nem érdemes

bibliográfiai nyilvántartásra (pl.: akcidenziákat, reklámokat). Vagyis, a könyvtárba csak azt fogadjuk be, ami a bibliográfiába is kerülhet. Ha következetesek akarunk lenni, azt kell mondanunk, metszetek, térképek, zeneművek, exlibrisek és kötések is csak akkor tartoznak a könyvtári anyaghoz, ha könyv részei. [...] A pozitív gyűjtőkör minden könyvtárban más és más. Meghatározásával a gyűjtendő anyag tartalmát jelöljük meg. Ez lehet szakszerinti vagy lehet regionális, illetőleg helyesebben mondva, lehet elsősorban szakszerinti, vagy elsősorban regionális [...]. A nagy közkönyvtárak a gyűjtendő anyag tartalmát csak általánosságban jelzik, összefoglalóan megnevezvén ama szakok irodalmát, vagy ama nemzet vagy terület irodalmát, melynek gyűjtését célul tűzték ki [...]. Az 'irodalom' kifejezésben benne van a negatív gyűjtőkör megjelölése is, valamint a tisztára alaki szempontok tagadása is. Példaként ideiktatom az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőkörének a meghatározását: »gyűjti a magyar nyelvű, a magyarországi és a külföldi magyarvonatkozású irodalmat és az ennek tanulmányozásához szükséges külföldi segédműveket.«”

Fitz persze csak a modern tömegtermeléssel előállított nyomtatványáradattal szemben volt ilyen „elutasító”: tanulmányában egy német könyvtártudós (Ladewig) nézeteit elfogadva taglalta, hogy „milyen veszedelmes a gyűjtésben a teljességre való törekvés”. Ha a könyvtár „válogatás nélkül bevesz mindent, ami a gyűjtőkörébe tartozhatik, jót, rosszat, jelentőset, jelentéktelent”, akkor a könyvtár színvonala egyre süllyed, a nem olvasott „holt” anyag agyonnyomja az értékest, „s a könyvtárban egyszercsak túlteng a selejtes holmi. Bármennyi pénz és bármennyi férőhely állna is a könyvtár rendelkezésére, teljes sohasem lehet, legfeljebb gazdag lehet. Minden könyvtár torzó, mint ahogy maga az irodalom is torzó. [...] A teljesség gondolata káprázat. Gyűjtőköriünk régi anyagában igenis teljességre kell törekednünk, a prima editiókat, a forrásmunkákat, a kritikai kiadásokat, régieket és moderneket egyaránt, a szellemi komoly értékeket gyűjtenünk és féltőnünk kell, de nem szabad feltételeznünk, hogy a mai többezer péld-

dányban megjelenő könyvek pótolhatatlanok. Ne a teljesség, hanem a használat elve irányítsa a gyűjtést. A könyvtár célja és a könyv célja, hogy használják. A soha nem használt könyvek nemcsak férőhelyet bitorolnak, hanem kezelésükkel megterhelik az adminisztrációt s ezzel csökkentik a könyvtár teljesítőképességét.”

A teljesség problémáját feszegette Csúry István, a debreceni egyetemi könyvtár – a második nemzeti könyvtár – nagynevű igazgatója is 1972-ben egy előadásában⁷, arra az álláspontra helyezkedvén, hogy a nemzeti könyvtár mint a kollektív memória letéteményese jogosan válogat a megőrzendő anyagból. Fitzhez hasonlóan ő is szoros összefüggésben tárgyalja a gyűjtés-megőrzés témáját a bibliográfiai feltárással. És persze – szintén Fitzhez hasonlóan – példákkal ő is megvilágítja, hogy milyen veszteségek érték a kollektív emlékezetet a korábbi korokban, amikor a gyűjtést értékelő válogatás alapján végezték a könyvtárak (pl. az ókori szerzők műveinek elpusztulása a középkorban), de a modern korban is tömegével tűnnek el kis példányszámú kiadott művek, hírlapok stb. Az értékelő válogatás tudatosságának kritériuma – ahogy Csúry fogalmaz – „az, hogy a válogatás megfelelően a jelenlegi szükségleteknek a társadalmi tevékenység valamely meghatározott területén (azon, amelynek szolgálatára a gyűjtemény, a bibliográfia hivatott), és az, hogy a múlt irodalmát a jelen, illetőleg a jelenét a jövő számára helyesen reprezentálja, átszarmasztasson minden tudattartalmat, amely a múlt megismeréséhez és amely új ismeretek alapjaként szükséges.”

A nemzeti irodalom gyűjtésében a teljességre való törekvés követelményének megkérdőjelezése az 1950–60-as évektől nemzetközi szinten tárgyalt probléma volt. Az UNESCO 1958 szeptemberében Bécsben megrendezte az európai nemzeti könyvtárak szimpóziumát, amelynek álláspontja szerint „a nemzeti könyvtár minden országban az az intézmény, amelynek kötelessége az ország írott dokumentumainak gyűjtése és megőrzése az utókor számára”. Az 1987-ben korszerűsített definíció már úgy fogalmaz, hogy a nemzeti könyvtárak „felelősek az országban megjelent minden fontos publikáció példányai-

nak beszerzéséért és megőrzéséért, továbbá [...] muzeális gyűjteményként működnek.” Ez utóbbi az archivális feladatra utal.

Ferenczy Endréné ezt írja a *Könyvtárosok kézikönyve* 3. kötetében⁸: „Az [...] UNESCO-definíció az országban megjelent „fontos” publikációk gyűjtését emeli ki, és ezzel tág teret nyit még a területi patrioticum vonatkozásában is az értékelő válogatásnak. Ebben az a veszély, hogy a jelen szubjektív értékítélete jelöli ki az utókor számára megőrzendő, primernek minősülő információforrásokat.” Ferenczyné szerint a válogatás csupán egyes, pontosan körülhatárolható típusoknál lehet megengedett, mint például változatlan utánnomások, szekunder információt tartalmazó referáló kiadványok, egyes aprónyomtatvány-típusok. De ezeknél sem szabad lemondani a napjainkban egyre inkább szerephez jutó ún. reprezentatív gyűjtésről: teljességre törekvés nélkül, de legalább egy-egy dokumentummal szemléltetve a kor vagy egyes intézmények publikációs tevékenységét.

Összegzésként bennem további kérdések merülnek fel:

Ha a nemzeti irodalom gyűjtésének alapvető célja az utókorra való áthagyományozás, és ha a gyűjtésben megengedhető az értékelő szelekció, akkor önként adódik a következtetés, hogy a gyarapító könyvtáros felelőssége óriásira nő. Fel vagyunk erre készülve?

Kell-e, lehet-e, szabad-e szűkíteni a gyűjtendő kiadványfélések körét? Nyilván befolyásolja ezt a használat is. De meg tudjuk-e felelősséggel jósolni, hogy mire lesz szüksége a jövőben a könyvtárhasználónak, a kutatónak?

Kíváncsian várom a véleményeket, különösen a tárakét, és elsősorban a Kisnyomtatványtárét, mert – a fentiekből is kitűnik – az odakerülő ezerféle kiadványtípus okozta-okoza a legtöbb fejtörést. Persze a Törzsgyűjtemény gyarapítása is izgalmas: szükséges-e tényleg megőriznünk mindent, ami a könyvpiacra kerül, az értéktelent is?

II. A kötelezpéldányok gyűjtése

Az előző témától elválaszthatatlan a kötelezpéldányok kérdésköre. A szelekció is elsősorban ezekkel kapcsolatban problematikus – az egyéb források útján való gyarapításban sokkal inkább határozott és megalapozott döntéseket tudunk hozni (pl. nem ideillő ajándékok elutasítása), nem utolsósorban az anyagi korlátok miatt.

Megint Széchényivel kell kezdenem: az ő bölcs előrelátásának köszönhetően már az alapító levélbe bele volt foglalva a kötelezpéldányokból való részesedés joga. Ő a Magyar Könyvtár teljességét kívánta ez úton biztosítani.

Nem akarom a kötelezpéldány-szolgáltatás történetét vázolni, de a célját felidézem a jelenleg hatályban lévő 60/1998. sz. kormányrendelet megfogalmazásában:

„2. § *A kötelezpéldány-szolgáltatás a sajtótermékek*

- a) *nemzeti könyvtári, filmarchívumi, egyéb közgyűjteményi gyűjtését és megőrzését,*
- b) *nemzeti bibliográfiai nyilvántartását,*
- c) *nyilvános könyvtári rendszerben való hozzáférhetővé tételét,*
- d) *statisztikai számbavételét,*
- e) *igazgatási feladatok ellátását szolgálja.*”

Az első szelekciót már elvégzi a jogszabályalkotó, amikor a kötelezpéldány-szolgáltatás kötelezettségét legalább 50 példányban való sokszorosításhoz köti (kivételez ez alól a film, a videodokumentum és az elektronikus dokumentum; és persze a példányszám értelmezhetetlen a NAVA (Nemzeti Audiovizuális Archívum) gyűjtési körébe rendelt audiovizuális dokumentumoknál, vagyis a rádió- és tévéműsoroknál). Az 50 példányos alsó határ azt eredményezi, hogy az újabban elterjedt „Print-on-demand” (kérésre nyomtatás) keretében megjelent művek nem tartoznak a jogszabály hatálya alá. Arra ugyanis 1998-ban még nem gondolhattak, hogy az egy időben vagy nem egy időben való sokszorosítást is szabályozni kell. (Tudomásom szerint a legújabb, irtatlan idők óta elfogadtatásra váró rendelet már erre is kitér.)

A következő „szelekció” az által történik, hogy

a nyomdák/előállítók/kiadók nem teljesítik maradéktalanul a beszolgáltatási kötelezettségüket. A Kötelezpéldány osztály nyilván naprakészen tudja, de korábbi információk alapján úgy tudom, hogy a megjelent kiadványoknak kb. 18–20%-a nem érkezik be az OSZK-ba. Ez becsült adat, mert a nagyobb baj az, hogy a kiadványok egy részéről egyáltalán nem szerzünk tudomást. Az ismert, de be nem szolgáltatott kiadványok megszerzése érdekében intenzív és többé-kevésbé sikeres reklamási tevékenységet folytat az osztály.

Eretnek gondolat, de megosztom: a 60/1998. rendelet 2.§-ában felsorolt öt feladat közül négy részben vagy egészben az OSZK-ban maradó kötelezpéldányokra épül. Az OSZK-nak az itt maradó két példány egyikét kell felhasználnia a bibliográfiai számbavételre, majd ezt a példányt archiválnia (a–b feladat), a második példányt a nyilvános szolgáltatásra használja, illetve szükség esetén átadja az igazgatási feladatokat ellátó szervezetnek (c és e feladat). Mi végezzük a kiadványok statisztikai számbavételét is (d feladat) a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak átadandó példányból, majd ez a példány szolgálja a második nemzeti gyűjtőkörű könyvtárban a megőrzés(!?) és az ODR-szolgáltatás céljait egyaránt.

Mindezeknek a feladatoknak az ellátásához tehát elegendő lenne *három* példány. Lehet, hogy nagyobb lenne a kiadók beszolgáltatási kedve, ha a könyvtári ellátás egy részét nem az ő „nyakukba varrnánk” a további három példány révén? – Persze, a beszolgáltatandó példányok számának lecsökkentésével egyidejűleg erőteljesen fel kellene emelni a könyvtárak dotációját, hogy a kiesett kötelezpéldányt pótolni tudják vétel útján. (NB: Az IFLA legújabb állásfoglalása tartalmaz hasonló véleményt, amikor azt mondja, hogy a kötelezpéldány nem lehet könyvtári állománygyarapítás forrása: „*A szabályozást nem szabad arra felhasználni, hogy az ország könyvtárai ingyenes kiadványokhoz jussanak hozzá.*” (IFLA állásfoglalás a kötelezpéldányokról. Ford. Murányi Lajos = Könyvtári Figyelő, 2012. 4. sz. 752. p. http://www.ifla.org/publications/ifla-statement_on-legal-deposit).

Az manapság illuzórikusnak tűnik, hogy a kiadókat meg lehessen győzni arról, hogy a kötelezpéldány beadása és a nemzeti bibliográfiái regisztráció ingyen reklám is lehet a számukra (ehhez persze láthatóbbá kell tenni a *Magyar Nemzeti Bibliográfiát*). Az meg végképp nem divat mostanában, hogy a „nemzeti öntudat” arra vezesse a kiadókat/szerzőket, hogy a nemzeti emlékezet archívumába (alias nemzeti könyvtár) önként juttassák el műveiket, ha fontosnak tartják, hogy termékük az utókor számára is fennmaradjon.

Még egy megjegyzés: a fentiek valóban a nemzeti bibliográfiai számbavételre alkalmas kiadványokra, sajtótermékekre vonatkoznak elsősorban. Az, ami a legtöbb gondot okozza – a kisnyomatványok – eleve a hárompéldányos beszolgáltatási kötelezettség alá esnek, vö. a rendelet mellékletével.

Harmadik, a kötelezpéldányok megőrzésében megvalósítandó vagy megvalósítható szelekció:

Szász Károly⁹ így fogalmazott a XIX. század végén: „[...] mindaz, a mi az országban nyomatik s megjelen, az utolsó színlapig vagy hirdetésig, a múzeum könyvtárában meglegyen, azt e könyvtár különleges jellege s célja teszi szükségessé.”

Fitz József¹⁰ ebben a kérdésben megengedőbb: „A kötelezpéldányok tekintetében az a felfogás alakult ki, hogy ha az állam a nyomdákat és kiadókat kötelezpéldányokkal való adóztatásra kényszeríti, akkor a könyvtárak kötelessége a beszolgáltatott kötelezpéldányokat meg is őrizni. Az új könyvtártani irodalomban új fogalom tűnik fel, az „archívum-könyvtár” fogalma, mely szerint a kötelezpéldányokat élvező könyvtárnak – szemben a jelen használatára szolgáló nép- és kölcsönkönyvtárakkal – a nemzeti nyomdatermelést a jövő számára meg kell őriznie. Ezzel a gyűjtőkör értelmezésében törés jelentkezett. Egrészt gyűjtötték az eredetileg kitézött tartalmi körbe tartozó műveket belső értékük miatt, olvasás céljából, másrészt pedig egy bizonyos területen megjelent nyomtatványokat is, fennmaradásuk biztosítása céljából, tekintet nélkül arra, hogy mi a tartalmuk, és hogy egyáltalán

olvasmányok-e? A gyűjtőtevékenység mindinkább mechanizálódott. A belső érték elbírálásának helyére a nyomtatvány jelenségének külső kritériuma lépett. [...] A mechanikus gyűjtés végül is annyira elhatalmasodott, hogy például az Országos Széchényi Könyvtár bélyeggyűjteményt és képeslapgyűjtemény létesített [...] Mert a bélyeg [...] és a képeslap is nyomtatvány.” A képeslapoknak ma már hihetetlen értékük van, a bélyeggyűjteményünk meg valahol elveszett, legalábbis eddig nem leltem nyomát annak, hogy hová lett.

Fitz folytatja: „Ha a százharminc év előtti könyvtáros feltámadhatna s láthatná a mi modern állományunkat, valószínűleg megjegyezné, hogy az ítélőképesség hiányára vall elemi és középiskolai tankönyvek változatlan kiadásait, az úgynevezett címlapkiadásokat állományba venni és megőrizni. Azt mondaná, hogy az ő korában sem a könyvtár nevelő és erkölcsi feladataival, sem a gyűjtésben kötelező ízléssel nem fért volna össze „1 pengős” és „50 filléres” regénysorozatokat, a pusztá idegbizsergetésre szolgáló s ráadásul még idegen nyelvekből fordított fércműveket állományba venni. Nem tudná megérteni, hogy az Engelhorns Romanbibliothek és a tömérédek elavult külföldi fizikai, kémiai és matematikai könyv hogyan egyeztethető össze a könyvtárt alapító gróf Széchényi Ferenc nemzeti célkitűzésével? Fejcsóválással hallgatná a mai könyvtáros ellenvetését, hogy a könyvtáros ne bízzék a maga kritikájában, sohasem lehet előre tudni, mi lesz fontos a jövőben – lám, mi is mennyire nélkülözzük az iskoladrámákat és a fortunakönyveket, melyeket a régiek elhajigáltak, holott ma koruk szellemének elemzésére szükségünk volna rájuk. Ki tudja, száz év múlva nem éppúgy nélkülöznék a mai detektívregényfordításokat, mint mi a régi ponyvát? A könyvtárnak gyűjtőkörében teljességre kell törekednie[...].”

Fitz Milkau nézeteit is ismerteti – s láthatólag rokonszenvezik velük: „Milkau [...] tagadja, hogy a könyvtár kötelessége minden beszolgáltatott kötelezpéldányt megőrizni. Megőrizni, raktárt megtölteni olyan anyaggal, melyet előreláthatólag nem fognak olvasni, vagy melyből a kutatás vagy okulás szempontjából említésreméltó ha-

szon nem származhatik, ellentmond a könyvtár céljának, de a kötelezpéldánytörvény céljának is. A kötelezpéldánytörvényeket egyrészt a könyvtár támogatására, másrészt pedig a nemzeti irodalom és tudomány megőrzésének biztosítására hozták. Természetes, hogy a beszolgáltatás kötelezettségét mindennemű nyomtatványra kiterjesztették, hogy ne az anyagilag érdekelt nyomdász, hanem a könyvtáros állapítsa meg, mi való belőle a könyvtárba és mi nem. De arra, hogy minden névjegyet, béli meghívót, újévi gratulációs kártyát, eljegyzési jelentést, reklámcédulát, fűrdőprospektust, árumintajegyzéket és az ezekhez hasonló nyomtatványokat a könyvtár meg is őrizzen, erre sem a törvényt kérő könyvtáros, sem a törvényhozó nem gondolt.”

Hogy mire gondolt a mi jogszabály-alkotónk? A 60/1998-as kötelesrendeletben nyoma sincs annak, hogy lehetőség nyílna a könyvtárak számára az értékelő válogatásra – még a részesező könyvtáraknak sem, nemhogy az OSZK-nak: A 12.§ azt mondja, hogy „a könyvtárak a részükre biztosított kötelezpéldányokat kötelesek nyilvántartásba venni, feltárni, és a nyilvános könyvtári ellátás rendszerében hozzáférhetővé tenni.” Utalnak itt egy soha el nem készült jogszabályra is, amely a részesező könyvtárak kötelezettségeit meghatározná.

A 13.§ pedig azt mondja, hogy az OSZK a nála maradó két példány egyikét archiválni köteles. A feladat tehát a hazai impresszum maradéktalan archiválása, itt nincs helye a szelekciónak – legalábbis a rendelet szövegének értelmezése alapján.

Az a lehetőség marad a számunkra, hogy az archivált példányon felüli másodpéldányt nem vesszük állományba. Ekkor viszont számolni kell azzal, hogy ha mégis lesz rá olvasói igény, azt az archív példányból kell kielégíteni.

Ezzel a lehetőséggel az OSZK élt is némelykor: 1958 és 2008 között több alkalommal került sor a gyűjtendő kötelezpéldányok számának csökkentésére, illetve a gyűjtőkör szűkítésére.

– 1958-tól kezdve a Kisnyomtatványtár a grafikai plakátok kivételével a korábbi kettő helyett csak egy példányban gyűjti a nyomdai kötelezpéldányokat.

– 1962-től kezdve egy példányban gyűjtöttük az 1850 után előállított belföldi különlenyomatokat, az általános és középiskolai tankönyveket, a nem tanulmányi jellegű alkalmi sokszorosításokat, árlistákat és prospektusokat, az utánnomásokot, címlapkiadásokat, a könyvnyomatos sajtótudósítókat, a Braille-írású dokumentumokat.

– 1968-tól az üzemi belső lapok, iskolai lapok, sportegyesületek híradói és a kevésbé jelentős műszaki jellegű referáló lapok körében egy példányos, archivális gyűjtést vezetett be a hírlaptár.

– 1970-től kezdve nem gyűjtjük a különlenyomatokat és kötésvariánsokat.

– 1972-től megszüntettük a kataszteri térképek gyűjtését.

– 1978-tól megszüntettük a szabványok és szabadalmak gyűjtését, illetve a Braille-dokumentumok gyűjtését átadtuk a Vakok Szövetségének (ezt 2006-tól a feltételek ottani hiánya miatt visszavettük – látható nyoma valószínűleg nincs, mert a Braille-dokumentumok általában nem érik el a 50 példányos beszolgáltatási küszöböt).

– 2008-tól kezdve pedig a közoktatási tankönyvek nemzeti könyvtári kötelezpéldány-gyűjtésének és archiválásának feladatát adtuk át az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak (OPKM) – annak alapján, hogy az OSZK csak minden tizedik változatlan kiadást őrizte meg, és nem tudott a nemzeti bibliográfiai számbavételről sem rendszeresen gondoskodni, valamint a megőrzendő kötelezpéldányok egyikét már korábban az OPKM-nek engedték át. Ezzel az intézkedéssel csak a raktári és feldolgozó kapacitásainkat tehermentesítettük, a kötelezpéldányok megőrzéséért továbbra is az OSZK a felelős, vagyis rendszeresen ellenőriznie kell(ene) az OPKM ez irányú tevékenységét.

A szelekció – legalábbis a számomra – *etikai kérdést* is felvet. Ha a nyomdákat-kiadókat kötelezzük a beszolgáltatásra; mulasztás esetén a nyakukra járunk a reklamálással; esetleg pert is indítunk, ha olyan helyzetben vagyunk, hogy követelésünknek hat hónapon belül jogi utakon ér-

vényt tudnánk szerezni (hat hónap után ugyanis elévül a szabálysértésnek minősített mulasztás, és nem követelhetjük a kötelezpéldányt) – tehát mindezek mellett van-e jogunk kidobni a beszállított példányokat? Visszaküldeni nyilván nem fogjuk, mert nem hozzuk a kiadó tudomására, hogy kiadványa nem ment át a minőségi szűrőnkön (meg postaköltségünk sincs erre).

III. A (könyvtári) hungarikumok kérdése

Az alapító gyűjtési tevékenysége és a számunkra kijelölt út e téren is világos.

A jórészt kötelezpéldány-szolgáltatás útján vagy retrospektív gyarapítás során megszerzett *területi hungarikummal* kapcsolatos kötelezpéldány-problémákat érintettük az imént.

A hungarikumok másik három fajtájának gyarapítása más jellegű, és valószínűleg sokkal nagyobb nehézségekkel és anyagi terhekkel jár.

Nincs most idő a hungarikum-kutatással és a hungarikum fogalom-meghatározásával foglalkozó szakirodalmat bemutatni, de annak, akit a téma érdekel, ajánlom a figyelmébe különösen *Szentmihályi János*, *Havasi Zoltán* és *Kovács Ilona* munkásságának tanulmányozását.

A hungarikum fogalmának elvi meghatározásával már 1955-ben foglalkozott egy belső szakértői bizottság, de főként az említettek tanulmányain és a retrospektív bibliográfiát gondozók gyakorlatán alapul a gyűjtőköri szabályzatunk mellékletét képező „*Hungarikum meghatározás*” című dokumentum, amelyben azt szabályozták elődeink az 1970–80-as években, hogy a különböző korokban hogyan határozható meg a „magyar vonatkozás”. A korábban négy kategóriát (a kezdetektől 1800-ig, 1801–1918, 1919–1944, 1945 után) 2008-ban ötre javasoltuk változtatni: az 1945-től kezdődő időszakot 2004. május 4-ével, Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásával lezárni, és ezzel dátummal új korszakot nyitni. Az indok az volt, hogy ettől az időtől kezdve a magyar is az EU egyik hivatalos nyelve lett, mint ahogy minden tagállamé az.

Ez a kérdés azonban még nincs lezárva, nem született döntés a gyűjtőköri szabályzatban. És

azt sem láttuk előre, hogy a 21. század második évtizedében újabb kivándorlási hullám indul...

A területi hungarikumon kívül a *nyelvi hungarikum* a legtisztábban megfogható kategória. Valószínűleg a rendelkezésre álló katalógusok, bibliográfiák, adatbázisok, kiadói és kereskedői jegyzékek stb. segítségével könnyen azonosíthatók is – ha pl. szerepelnek az adott ország nemzeti vagy egyéb bibliográfiáiban.

2013. január 1-jén hatályba lépett az Országgyűlési Könyvtárral (OGYK) kötött megállapodásunk, amely az Európai Unió hivatalos dokumentumainak gyűjtési és archiválási kötelezettségét az OGYK-ra ruházza, amely ezeket hivatalos letéti helyként korábban is gyűjtötte. Ezzel megoldódott az a probléma, hogy az OSZK-nak kelljen gyűjtenie az EU szervei által magyar nyelven kiadott anyagokat.

A *tartalmi hungarikum* szintén könnyebben megfogható, csak irdatlan sok forrást kell hozzá átnézni, és az sem baj, ha vastag a pénztárcánk.

A legnagyobb gondot – véleményem szerint – a *személyi-intézményi hungarikum* jelenti. A definíciók eléggé egyértelműek, de hogy hogyan használhatók, azt a gyarapítók nálamnál sokkal jobban tudják értékelni.

Intézményi hungarikum minden könyvtári dokumentum, amelynek szellemi létrehozatalában Magyarországon tevékenykedett vagy magyar vonatkozásban illetékes testület közreműködött. A *személyi hungarikum* a definíció szerint olyan könyvtári dokumentumot jelöl, amelynek szellemi vagy fizikai létrehozásában Magyarországon született, illetve az alkotás idején itt megtelepedett és tevékenykedett személy, a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű vagy Magyarországról elvándorolt magyar, illetve *magyar származású személy* (!?) közreműködött.

A szabályzat részletesen megfogalmazza, hogy az egyes hungarikum kategóriákat hogyan kell értelmezni a megadott időhatárok között. Például, nem tekinthetünk automatikusan mindenkit magyarnak, akinek magyar vagy magyarra hasonlító neve van. A külföldre távozott, illetve a szomszédos országokban élő magyarok közül csak azokat sorolhatjuk ide, akik magyarnak

vallják magukat, vagy magyar nyelven is publikálnak, vagy tanulmányaik jelentős részét Magyarországon végezték.

Ez a szabályozás – némileg ellentmondva a rövidebb fogalom-meghatározásnak, vö. „magyar származású személy” – kizárja a külföldre távozottak leszármazottait, hacsak ők maguk is nem tartoznak a fenti kritériumok alá. Tehát mindenkinek meg kell kérdeznünk, aki gyanús, hogy magyarnak vallja-e magát?

IV. Szakkönyvtári gyűjtőkör

a) Irodalomtudományi – nyelvtudományi – történettudományi szakkönyvtári feladatok vállalása

1958-ban miniszteri utasítás¹¹ született a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköréről. 1961 márciusában az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) Állománygyarapítási Szakbizottsága vizsgálta ennek az ún. gyűjtőköri utasításnak a végrehajtási tanulságait, és ez olvasható a jelentésében¹²: „*A történelemtudományi gyűjtőkör rendezésével kapcsolatosan a szakbizottságban felmerült az a korábbi javaslat, hogy a teljes magyar történelem anyagának gyűjtését – országos szakkönyvtári szinten – az Országos Széchényi Könyvtár végezze (ugyanis itt van meg legteljesebben a magyar történelemre vonatkozó irodalom- és forrásanyag), s csak az egyetemes történelem anyagának gyűjtését végeznék egyéb könyvtárak. [...] Megfontolandó, hogy egységes nyelv- és irodalomtudományi szakkönyvtár kijelölése helyett (amely gyakorlatban amúgy sem létezik, s különösen magyar vonatkozásban igen sok átfedést tartalmaz elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőkörével kapcsolatosan) a magyar nyelv- és irodalomtudomány országos jellegű szakkönyvtárának – a magyar történelem gyűjtéséhez hasonlóan – nem volna-e helyes az Országos Széchényi Könyvtárt tekinteni? (A magyar irodalomra vonatkozó irodalom- és forrásanyag itt van meg a legteljesebben stb.)*”

Ennek alapján az 1961 nyarán készített, „Az OSZK funkcióinak rendszere” című dokumentum – elsősorban a leendő vári funkciórendszer-

rel kapcsolatban – tartalmazza azt a kívánalmat, hogy az OSZK addigi feladatai mellé a magyar irodalom, nyelvészet és történelem területén szakkönyvtári funkciót is beiktathasson.

Mit is jelent a szakkönyvtári funkció?

– nyilván szakosított, jól felszerelt olvasótermek kialakítását (ez megvalósult),

– a kötelepéldányokon túlmenő gyarapítását (valószínűleg ez is többé-kevésbé megvalósult – egészen addig, amíg anyagilag az egész gyarapítás nem lehetetlenült el), valamint

– a jelzett szakterületeken tájékoztató munkát és tájékoztató kiadványokat.

Hogy a vállalt feladat nem volt problémamentes, mutatja, hogy az *OSZK Híradó*ban nyomon követhető tanulmányok–viták–megbeszélések zajlottak első hullámban 1964–65-ben, majd az 1970-es évektől kezdve az ún. szakreferenci rendszer bevezetésével kapcsolatban.

Ferenczy Endréné az *OSZK Híradó* 1970/1–2. számában közölt vitaindítójában¹³ a szakkönyvtári funkció vállalásának három vetületét említette: a funkció ellátása kihatással van az állomány összetételére, a feltárás mélységeire és a nyilvános szolgáltatás szervezetére.

Jelenlegi témánk szempontjából az első, az állomány összetételének vizsgálata a fontos. *Ferenczyné* megállapítja, hogy az OSZK állománya éppen a nemzeti könyvtári jellegből adódóan (belföldi kötelepéldányok és külföldi hungarikaanyag) alapvető dokumentumbázisát adja a magyar irodalomtudománynak és történettudománynak, és ez predesztinálja az OSZK-t a szakkönyvtári funkció ellátására. De ugyanez vonatkozhat a humán tudományok egyéb területeire is. A külföldi irodalom beszerzési elvéhez a szakkönyvtári jellegből eredő többletet az irodalom- és történettudomány külföldi részmonográfiának a gyűjtése jelenthetné, mivel ezek nélkül a magyar irodalom- és történettudomány sem művelhető kielégítően. De kérdés, hogy érdemes-e a gyűjtőkört ez irányban bővíteni, ugyanis a budapesti tudományos nagykönyvtárak nagyobb hányada szintén humán beállítottságú, és gyűjteményük a részmonográfiákat is tartalmazza. Különösen a történettudományok területén igaz ez, az irodalomtudomány területén kevésbé kedvező

a helyzet. Összefoglalva, a következő megállapításra jut: „kérdéses, hogy az állománygyarapítás területén a szakkönyvtári funkció vállalása jelent-e egyáltalán lényeges többletet, és ha igen, vállalható-e ez, legalábbis mostani [1970-es!] körülményeink között, amikor bár e többlet anyagi feltételei ugyan biztosítottak látszanak, de személyzeti létszámkihátása nem. Nem rejti-e magában azt a veszélyt, hogy az erre fordított erő hungarica-beszerzésünk rovására menne, melynek 19. századi és 20. sz. első felének könyv-, de főként periodika-anyagában jelentős hiányaink vannak. Ezeknek pótlása pedig nemzeti könyvtári jellegűnköből következően mindenképpen elsődleges és semmilyen más intézmény által át nem vállalható feladat.” És mit mondhatunk erre ma, amikor sem az anyagi feltételek, sem a szükséges létszám nincs biztosítva?

1975-ben a könyvtárügyben aktuális kérdés lett a társadalomtudományi információs rendszer létrehozása és fejlesztése. Az OSZK ekkor – Pajkossy György tollából¹⁴ – javaslatot terjesztett elő a rendszerben való részvételéről, és megfogalmazta az OSZK szakirodalmi információs feladatait a magyar irodalomtudomány, a magyar történettudomány és a magyar nyelvtudomány területén. Ez már nemcsak (illetve nem elsősorban) a gyarapításról, hanem a szakterületeken vállalható tájékoztatási teendőkről szólt, és ennek folyományaként indult meg 1979-ben (az 1976-os tárgyévvel) *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* című éves szakbibliográfiája, amely 1996-ban az 1989-es tárgyévvel megszűnt, és létszámleépítés következtében a szerkesztőség is eltűnt az OSZK szervezetéből. (Még megjelent az 1966/70-es, illetve az 1971/75-ös kötet, valamint elkészült az 1990-es tárgyévi kötet is, de ezzel le is zárult a szakbibliográfia története.)

A szakbibliográfia ügye nem tartozik szorosan aktuális témánkhoz, de összefügg a szakkönyvtári gyűjtőkörrel. Alapító okiratunkban, gyűjtőköri szabályzatunkban most is szerepel a szakkönyvtári gyűjtőkör.

A kérdés felvetésénél tovább nem tudok és nem is akarok menni. Csak a figyelmet szeretném felhívni arra, hogy tudatunkban most is szerepel a

szakkönyvtári funkció, és érdemes lenne megvizsgálni, mi ennek ma a tartalma, vannak-e és melyek az elvárások az olvasóink és a könyvtári rendszer más tagjai részéről, van-e anyagi erőnk a fenntartásához (ez, sajnos, költői kérdés volt!), illetve elégséges-e az Analitikus feldolgozó osztály létszáma, szakértelme és ügyszeretete a bibliográfiai feldolgozás megoldásához?

b) Könyvtártudományi Szakkönyvtár

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) kialakulásának és OSZK-ba kerülésének története is eltér az irodalomtudományi-történettudományi szakkönyvtári feladatok vállalásától. A Könyvtári Intézet elődje, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) az Országos Könyvtári Központ (OKK) egy részéből jött létre, és megörökölte az OKK nagy értékű szakkönyvtárát, amely még az 1923-tól működött OKBK (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ) kézikönyvtárának darabjait is tartalmazta. Az OSZK keretében 1952-ben létrejött Módszertani osztály a munkájához ragaszkodott a szakkönyvtárához, és az 1960-as évek legelején még az is felmerült, hogy a könyvtártudományi intézet függetlenedik az OSZK-tól. Erre nem került sor, hanem a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, majd kezdetben a Könyvtári Intézet is az OSZK-tól viszonylag független, mondhatni saját költségvetési forrásokkal gazdálkodó intézmény volt, az OSZK szervezetében. Nem megyek bele ennek részleteibe, témánk szempontjából az a lényeges, hogy a KSZK a gyarapításban önálló, elkülönített kerettel gazdálkodott és – elvben – gazdálkodik ma is.

A már említett 1958-as gyűjtőköri utasításban az OSZK éppen a Könyvtártudományi Szakkönyvtár révén szerepel tudományági szakkönyvtárként megjelölve. A KSZK gyűjtőköre nemcsak mélységében, hanem a dokumentumtípusok tekintetében is összetett, gyakorlatilag minden olyan dokumentumtípust is – a kéziratári/levéltári anyagtól kezdve a kisnyomtatványokon át az elektronikus dokumentumokig – gyűjt, amelyre az OSZK különgyűjteményei szakosodtak – persze a tematikai határokon belül. A gyűjtemény-

re alapozva az 1950-es évek közepétől kezdve széles körű, a hazai és a külföldi szakirodalmat bemutató bibliográfiai–dokumentációs tevékenység erősíti még a KSZK szakkönyvtári funkcióját.

Jelenleg nem tartanám aktuálisnak szorosabban az OSZK-ba integrálását, de hogy mit hoz a jövő és egy új épület, az más kérdés.

V. A gyűjtendő kiadványtípusok

A nyomdai úton sokszorosított dokumentumok (könyvek, időszaki kiadványok, kisnyomtatványok, plakátok, metszetek, zeneművek, kartográfiai dokumentumok) mellett a gyűjtőkörbe tartoznak a nem nyomdai úton sokszorosított szöveg-, kép-, adat- és hangrögzítések (hangfelvételek, mikroformátumú dokumentumok, fotó- és videodokumentumok).

Ugyancsak a gyűjteményünk szerves részét képezik a kéziratok, illetve egyéb „egyedi” – azaz nem többszörözött – dokumentumok: a fényképek, a díszlet- és jelmeztervek, a filmre rögzített történelmi interjúk, az oral history körébe tartozó hangfelvételek és hasonlók. (Az egyedit nem úgy értem, hogy pl. egy fényképből vagy egy hangfelvételből nem készülhet több másolati példány. Egyedinek csak azért nevezem őket – nem túl szakszerűen, de nem szeretnék terminológiai vitákba bonyolódni –, mert nem sokszorosítási eljárással készültek.)

Velük kapcsolatban már felmerülhet, hogy ide valók-e? Remélem, hogy a kérdés nem vetődik fel komolyan. Ezek teszik igazán különlegessé az állományunkat, ezért a válaszom: *igen, idevalók*. Számomra nem kétséges, hogy a Kézirattárnak, a Színháztörténelmi tárnak, a Fotótárnak az OSZK-ban van a helye.

A hagyományos, nyomdai úton vagy nem nyomdai úton, de fizikai hordozóra sokszorosított dokumentumok a gyűjtőkörbe tartoznak, kezelésük évtizedek-évszázadok során kialakult. A gyűjtésükben lehetséges szelekciót már a kötelepéldányokkal kapcsolatban érintettem. Kétségtelenül a gyűjtőkörbe tartoznak az *elektronikus* – digitális és digitalizált, fizikai hordozón megjelenő és távoli elérésű – dokumentumok is. De a gyűjtés vonatkozásában az elektro-

nikus dokumentumok vetik fel a legtöbb kérdést. Közülük is a hálózati dokumentumok, vagyis az interneten publikált, online elérhető, illetve letölthető anyagok.

A 2013-ban készült – de a korai 2000-es években megfogalmazott elvekre épülő – gyűjtőköri szabályzat az online dokumentumok válogatott gyűjtését írja elő a mennyiségük, tárhely igényük, műfaj-, illetve színvonalbeli változatoságuk miatt.

Ez a gyakorlatban tartható szabály, hiszen nincsenek is eszközeink a korlátlan begyűjtéshez. Elvileg azonban addig tartható, amíg nem lesz megnyugtató szerzői jogi rendezés, amíg nem készül el az online elektronikus kiadványokra vonatkozó kötelepéldány-rendelet, illetve a rendelet nem az OSZK-t jelöli ki az online dokumentumok archívumának.

A gyűjtőköri szabályzat felsorolja a gyűjtendő statikus és dinamikus online elektronikus kiadványokat.

A *statikusak* pl. az e-könyv, az e-periodikum, azaz a hagyományos dokumentumtípusokhoz jobban hasonlítóak – ezek valószínűleg könnyebben begyűjthetők és kezelhetők.

Dinamikusak pl. a híroldalak, a honlapok, a portálok, amelyekben percenként módosul a tartalom nemcsak úgy, hogy újabb hírek, közlemények jelennek meg, hanem a már közöltek tartalma is változik. Ezek begyűjtésére is nyilván megvannak a technikák.

Más online kiadványtípusokat *webaratás* útján tervezünk begyűjteni: a faliújságokat, hírcsoportokat, levelezőlistákat, e-maileket, blogokat, társalgási szobákat soroltuk ide.

A webaratás révén – ha jól tudom – csak pillanatfelvételek jönnek létre, kérdés, hogy milyen gyakran tudjuk majd elvégezni az archiválást.

Az idesorolt kiadványtípusok között fontos információforrások is vannak: pl. egy blog akár tartós megőrzésre is érdemes lehet.

Már az első beszélgetésen szóba került, hogy amíg egy-egy író hagyományos levelezése a Kézirattár kincse, elektronikus levelei elvesznek. Az e-maileket a kéziratári gyűjtőkörbe tartozó szerzők kérésére ugyanúgy meg kellene őrizni, mint a hagyományos leveleket.

Más e-mailek viszont nem tartoznak a nyilvánosságra, de a webaratásból nyilván nem zárhatók ki. Ezért merült fel egy tétova gondolatom a személyiségi jogokkal kapcsolatosan. És mit csinálunk akkor, ha a Google a jövőben kérésre kitörölheti bárki – esetleg kompromittáló – múltját. A learatott anyagban megmaradhat?

A gyűjtőkörünket állandóan befolyásolják az újonnan megjelenő műfajok, dokumentumtípusok is. Mit kezdünk, pontosabban kezdünk-e valamit pl. az sms-regénnyel vagy a fanzine-nel (az időszaki kiadványok speciális csoportjával – jelentése kb. amatőr magazin) és hasonlókkal? Az online dokumentumok begyűjtésével és hosszú távú megőrzésével kapcsolatos technikai kérdéseket, illetve szerzői jogi problémákat a téma teljessége érdekében csak megemlítem, de megfelelő tudás hiányában nem foglalkozom velük.

VI. Az állományfejlesztés-gyarápítás anyagi háttere

Közhely, hogy az anyagi helyzetünk erőteljes befolyással van könyvtárunk normális működésére.

Az OSZK 212 éves története az anyagi ellátottság kérdésében minden korban hasonló: a gyarápításra sosincs elég pénz. Van azonban egy szint, amelyre már nem lenne/nem lett volna szabad le-süllyedni: hogy a költségvetés tervezésénél évek óta 0 Ft-ot tartalmaz az állománygyarápítás ro-vata. Persze az év végi elszámolás mindig mást mutat, de *tervszerű, másra nem felhasználható gyarápítási költségelőirányzatunk nincs.*

Egyetlen adattal illusztrálnám a helyzetet: a könyvelésben a dologi kiadások között az állománygyarápítás három soron szerepel: könyv-, folyóirat, és egyéb információhordozó (CD, DVD) beszerzése. A zárszámadásban a három sor összeadva: 2012-ben 18 millió 228 ezer Ft, 2013-ban pedig 11 millió 304 ezer Ft! Mit gondolnak: nem botrányos, hogy a magyar nemzeti könyvtár mindössze 11 milliót tudott az elmúlt évben gyarápításra költeni?

Korábbi jelzéseink, segélykiáltásaink – pl. az éves beszámolóinkban – rendre meghallatlanok

maradtak illetékes helyeken, az utóbbi két–három évben pedig – legalábbis az éves teljesítményértékelésekben – már szóvá sem tettük a fenntartónál a gyarápítás anyagi szükségleteit. Pedig permanens feladat, hogy az illetékesek figyelmét folyamatosan ráirányítsuk arra, hogy *a nemzeti könyvtár megfelelő színvonalú állomány nélkül nem tud az elvárt színvonalon teljesíteni* sem az olvasók közvetlen kiszolgálásában, sem a tájékoztatásban, sem a közönségkapcsolatok ápolása, a rendezvények, kiállítások terén. A megfelelő állomány kialakításához pedig nem érhetjük be azzal a véleménnyel, hogy minek a pénz, ha a kötelempéldányt úgylis ingyen kapja a könyvtár!

Javaslom: a Gyarápítási osztály és a különgyűjtemények vegyék a fáradságot, állítsák össze és rendszeresen, pl. a honlapon tegyék kö-zzé, hogy mi mindentről marad le a könyvtár az anyagiak hiánya miatt, milyen dokumentumok nem kerülnek ezáltal a közgyűjteménybe. Ezt először néhány évre visszamenőleg kéne összeállítani, aztán pedig évente megmutatni egy „anti-gyarápodási” jegyzéket. Lehet, hogy ez a fordított jelzés hatásosabb lenne, mint ha csak a gyarápítási költségelőirányzat, illetve a beszerzésre fordított összegek kimutatásával utalunk a csökkenő tendenciára.

Az állományalakítás, gyarápítás számos más kérdést is felvet a feltárás, a bibliográfia, a rak-tározás, az új épülettel kapcsolatos szükségletek megfogalmazása terén, de ezek, gondolom, a későbbiekben szóba kerülnek.

Jegyzetek

1. FEJÉRPATAKY László: A könyvtár múltja és jelene. In: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp., 1902. 4. p.
2. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár =Könyvtári Figyelő, 47. évf. (2001) 3. sz. p. 437–448.
3. Uo.
4. Jegyzőkönyv az OSZK Kollégiuma 1958. júl. 3-án tartott üléséről. OSZK Irattár 865–16
5. Az Országos Széchényi Könyvtár Alapító Okirata (a módo-

- sításokkal egységes szerkezetben). Budapest, 2013. jún. 14.
6. FITZ József: A könyvtár gyűjtőköre = Magyar Könyvszemle, 3.f. 61.évf. (1937) 4.füz. p. 273–297.
 7. CSÜRY István: A nemzeti könyvtárak teljességének kérdéseiről. In: Szemináriumok a szovjet és magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről. Budapest : KMK, 1973. p. 167–201.
 8. FERENCZY Endréné: A nemzeti könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3., A könyvtárak rendszere. Budapest : Osiris, 2001. p. 41–65.
 9. SZÁSZ Károly i. m.
 10. FITZ József i. m.
 11. Aművelődésügyi miniszter 164/1958. (M.K.15.) M. M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. In: Művelődésügyi Közlöny, 1958. aug. 1. p. 254–256.
 12. Az OKT Állománygyarapítási Szakbizottságának jelentése, 1961. márc. 16. KMK irattár, 16. dosszié
 13. FERENCZYNÉ WENDELIN Lidia: Az Országos Széchényi Könyvtár szakkönyvtári funkcióinak és szakreferensi rendszerének kérdései = OSZK Híradó, 13. évf. (1970) 1. sz. p. 20–25.
 14. Jegyzőkönyv a Vezetői Tanács 1975. márc. 6-i üléséről. OSZK irattár 857/1975.

Beérkezett: 2014. augusztus 22.

Mozart-kézirattöredék az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében

Nemzetközi szenzációnak számít, hogy az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében Mozart egyik legnépszerűbb szonátájának eredeti kézirattöredékét fedezte fel a Zeneműtár vezetője, Mikusi Balázs. A záró „török induló”-ról ismert A-dúr szonáta (K. 331) autográfját a külföldi szakmai bemutató előtt elsőként a hazai nagyközönség ismerheti meg a kutatómunkát népszerűsítő eseményen, a Kutatók Éjszakája keretén belül 2014. szeptember 26-án 18 órakor. A művet a kézirat felfedezője, dr. Mikusi Balázs, a salzburgi Mozarteum kutatási igazgatója, dr. Ulrich Leisinger és Kocsis Zoltán zongoraművész mutatja be, aki egy korabeli fortepiano kópiáján elő is adja a teljes szonátát. Látogatóink a program időtartama alatt megtekinthetik az eredeti kéziratot.

(Forrás: Katalist, 2014. szept. 19.)

A Google és a Cseh Nemzeti Könyvtár

A MaNDA archívumban olvasható hír szerint egy 2010-ben kötött megállapodás szerint a Google digitalizálja a Cseh Nemzeti Könyvtár 140 ezer darabját. A közös digitalizálási program során a dokumentumok felkerülnek a Google Books, valamint a Manuscriptorium European Digital Library (<http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=content/digitised-manuscripts-national-library>) oldalára is.

A programot Adolf Knoll, a könyvtár tudományos igazgatója vezeti. Knoll azt nyilatkozta a Cseh Távirati Irodának, hogy már több mint 4000 kéziratot és kódexet digitalizáltak, de a könyvtár gyűjteményében összesen 14 000 kézirat, 4200 ősnymtatvány és 200 000 régi könyv található. A Google Books projekt keretében 19. századi irodalmi alkotásokat is digitalizálnak. A Cseh Nemzeti Könyvtár általános igazgatója, Tomáš Böhm szerint azért egyedülálló a kialakult együttműködés, mert egy közintézménnyel fogott össze a Google.

(Forrás: mandarchiv.hu/cikk/3204/A-Google_es_a_Cseh_Nemzeti_Konyvtar)